

Zelf de geschiedenis onderzoeken

Historisch redeneren op de basisschool

Historisch redeneren is in Nederland geen onderdeel van het geschiedeniscurriculum in het basisonderwijs. Maar vanwege de ontwikkelingen rond Curriculum.nu en de combinatie met 21e-eeuwse vaardigheden willen steeds meer leerkrachten hun leerlingen echt onderzoekend laten leren bij geschiedenis. Twaalf leerkrachten werken aan het stimuleren van historisch redeneren bij hun leerlingen en het structureel inbedden van deze didactiek in hun geschiedenislessen.

Yolande Potjer is geschiedenisdocent pabo op Iselinge Hogeschool en doet promotieonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam.

In geschied-didactische literatuur wordt steeds vaker het belang benadrukt om al in de basisschoolleeftijd te beginnen met historisch redeneren. Hierbij gaat het over nadenken over oorzaken en gevolgen, overeenkomsten en verschillen, continuïteit en verandering, en inzicht krijgen in multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid. Deze vaardigheden geven leerlingen richting bij het lezen, analyseren en interpreteren van historische bronnen. Door dit al op de basisschool te oefenen, leren leerlingen vanaf het begin dat geschiedenis een vak is waar interpretatie van historische bronnen centraal staat, en leren zij om interpretaties van het verleden te evalueren en zelf te formuleren.¹ Dat deze vaardigheden ook op hedendaagse bronnen kunnen worden toegepast, maakt het tevens relevant vanuit het perspectief van burgerschap en mediawijsheid. Ook vanuit het basisonderwijs is er een toenemende vraag om geschiedenisonderwijs op een onderzoekende wijze vorm te geven en met historische vaardigheden bij te dragen aan de ontwikkeling van de 21e-eeuwse vaardigheden van leerlingen. Het aanleren van historische redeneervaardigheden stimuleert bijvoorbeeld het kritisch denken, het probleemoplossend denken en de ontwikkeling van informatievaardigheden. Daarnaast worden sociale en culturele vaardigheden gestimuleerd doordat het historisch inlevingsvermogen en multiperspectiviteit worden geoefend. Omdat historische redeneeroefeningen meestal een coöperatieve opzet hebben, stimuleren ze ook het samenwerken. De binnen Curriculum.nu uitgewerkte denkwijzen (bouwsteen 9) kunnen hierbij richting geven aan de te ontwikkelen historische denk- en redeneervaardigheden.

Jonge historici

Je kunt je afvragen of deze manier van ‘werken als een kleine historicus’ geschikt is voor jongere leerlingen. In verschillende landen is hier onderzoek naar gedaan. Drie empirische studies over

historisch redeneren in groep 6 tot en met 8 in de Verenigde Staten en Canada tonen dat leerlingen in de basisschoolleeftijd in wisselende mate historische redeneervaardigheden laten zien, maar dit wel kunnen ontwikkelen op een niveau passend bij hun leeftijd.² In de bekende studie van Barton (1997) bestudeerden leerlingen uit groep 6 en 7 historische bronnen over de slag bij Lexington Green (1775). Ze kregen twaalf ooggetuigenverslagen over deze slag te lezen en bespraken op basis van de bronnen met elkaar welk ooggetuigenverslag het betrouwbaarst was en hoe de slag dus waarschijnlijk begonnen en verlopen was. Hoewel de leerlingen behoorlijk goed konden beargumenteren welke bronnen meer en minder betrouwbaar waren, vonden zij het moeilijk om op basis van deze bronnen tot historische conclusies over de slag te komen. Fillpot (2012) liet in een *case study* twee leerlingen uit groep 5 een set van zeventien (deels vereenvoudigde) historische bronnen bestuderen over de Dawes Act van 1887. Zij deden dit onvoorbereid, maar ze

¹ Levstik & Barton (2015); Levstik, L., & Thornton, S. (2018), 409-432.; Van Boxtel, C., Voet, M., & Stoel, G.L. (2021), 296-310.

² Barton, K. (1997), 407-430; Fillpot, E. (2012), 206-217; VanSledright, B. & Frankes, L. (2000), 239-283.

Lestips

■ Leer leerlingen om historische vragen te stellen, zowel bij de introductie of verwondering, als gedurende het onderzoek. Inventariseer daarbij alle vragen, ook zogenaemde 'opzoekvragen', omdat deze leerlingen helpen contextkennis te ontwikkelen.

■ Kies voor een begeleide vorm van onderzoekend leren, waarbij jij als leerkracht de onderzoeksvraag en de bronnen aanbiedt. Het voordeel van het werken aan dezelfde onderzoeksvraag met de hele klas is dat je in een nagesprek gezamenlijk de essentie uit bronnen kunt verzamelen en tot een antwoord op de onderzoeksvraag kunt komen.

■ Combineer verschillende bronnen in de les, bijvoorbeeld een foto met een tekstbron. Tekstbronnen kunnen door middel van een verklarende woordenlijst of door vereenvoudiging van de tekst geschikt worden gemaakt. Bij vereenvoudiging is het belangrijk om trouw te blijven aan de kern van de tekst.

■ Modelleer het lezen en analyseren van de bronnen. Gebruik hierbij een stappenplan dat de leerlingen vervolgens zelf kunnen toepassen.

■ Laat de leerlingen niet alleen presenteren, maar gebruik het nagesprek om de argumenten van de leerlingen uit te wisselen en zo samen tot een of meerdere conclusies te komen. Maak dit inzichtelijk op het bord.

■ Onderzoekend leren begeleiden is een kwestie van oefenen. De motivatie van leerlingen in de lessen die wij hebben geobserveerd is heel groot. Begin klein en leer samen met je leerlingen!

hadden in een eerder project al wel geoefend met het werken met historische bronnen. Een leerling toonde een hoog niveau van kritisch brongebruik en historische empathie, terwijl een andere leerling voornamelijk presentistisch denken liet zien. VanSledright en Frankes (2000) onderzochten hoe groep 6-leerlingen leerden in een onderzoeksproject over de oorspronkelijke bewoners van de regio Maryland. Ook onderzochten ze hoe het beeld van de leerlingen over onderzoek doen in de loop van deze periode veranderde. Slechts de helft van de kinderen deed inzicht op over hoe je historisch onderzoek doet. Toch benoemen de onderzoekers het belang van het op deze leeftijd kennismaken met de concepten en strategieën van historisch redeneren en onderzoekend leren.

Onderzoek in Nederland

Ook in de Nederlandse context bleek uit een aantal empirische studies dat leerlingen in groep 5 tot en met 8 historische redeneervaardigheden zoals denken in oorzaken en gevolgen en perspectiefneming kunnen ontwikkelen.³ In de studie van Huijgen, Van Boxtel, Van de Grift en Holthuis (2014) maakten leerlingen in groep 7 en 8 een opdracht over de Nederlandse bezetting door nazi-Duitsland, gericht op historische perspectiefneming en het evalueren van informatie uit bronnen. Hieruit bleek dat zij in zekere mate in staat zijn om te contextualiseren. Bij de leerlingen van 10 tot en met 12 is vaak sprake van presentistische ideeën over de geschiedenis, maar naarmate de leerlingen ouder zijn of betere voorkennis hebben, neemt het succes waarmee ze de opdracht uitvoeren duidelijk toe. In een studie gericht op docentprofessionalisering van Dobber (2018) zien we hoe leerlingen aan de hand van samen

³ Dobber, M. (2018). Toolkit historisch denken en redeneren; Huijgen, T., Van Boxtel, C., Van de Grift, W., & Holthuis, P. (2014), 653-672.

ontwikkelde tijdbalken bij diachrone thema's na vragen van de leerkracht samen argumenten opbouwen en verdiepende vragen stellen. Uit al deze studies blijkt dat basisschoolleerlingen historische bronnen (passend bij hun leesvermogen) kunnen begrijpen, dat ze tot op zekere hoogte de betrouwbaarheid van deze bronnen kunnen bepalen en dat sommige leerlingen ze kunnen gebruiken bij het beantwoorden van een vraag. In alle studies wordt benadrukt dat voorkennis (over de context en over de manier om bronnen kritisch te analyseren) een belangrijke rol speelt in het al dan niet succesvol kunnen uitvoeren van de taak.

Te weinig in de praktijk

Een andere conclusie uit deze onderzoeken is de cruciale rol die leraren spelen in de ontwikkeling van historische redeneervaardigheden bij leerlingen, zowel in de uitleg als in de begeleiding die ze bieden. Professionalisering is hierbij nodig, omdat historisch redeneren nieuw is voor de meeste leerkrachten. Hoewel historisch redeneren sinds 2012 onderdeel is van de kennisbasis van de pabo's, heeft het nog te weinig zijn weg gevonden naar de dagelijkse praktijk van het geschiedenisonderwijs op de basisschool. Deels is dit te verklaren doordat deze didactiek vrij recent in de opleiding is opgenomen, deels omdat de huidige geschiedismethodes voor de basisschool nog niet of nauwelijks aanzetten tot historisch redeneren.

Omdat de voorbereiding van basisschoolleraren op het vormgeven en begeleiden van historisch redeneren in onderzoekende geschiedenislessen

in het basisonderwijs onvoldoende onderzocht is, is de Geschiedeniswerkplaats ontwikkeld. Dit is een tweejarig professionaliseringsprogramma voor leerkrachten in groep 5 tot en met 8 van het basisonderwijs. In deze werkplaats ontwerpen leerkrachten onderzoekende geschiedenislessen waarin leerlingen historisch leren redeneren en ontwikkelen zij vakspecifieke begeleidingsvaardigheden.⁴ Het programma richt zich op het ontwikkelen van:

- het inzicht bij deelnemers dat geschiedenis geen vast narratief is, maar dat historische narratieven geconstrueerd zijn, gebaseerd op historische bronnen en een systematische wijze om deze bronnen te bestuderen;
- *pedagogical content knowledge* van de deelnemers in historisch redeneren, in lessen onderzoekend leren en hun eigen historische redeneervaardigheden;
- ontwerpvaardigheden van deelnemers bij het ontwerpen van onderzoekende geschiedenislessen die leerlingen stimuleren historisch te redeneren;
- de vaardigheden van de deelnemers in het zoeken naar passende historische bronnen en het hiermee werken in de klas.

Twaalf leerkrachten van groep 5 tot en met 8 op zeven basisscholen deden afgelopen schooljaar mee in het eerste jaar van de Geschiedeniswerkplaats (twee werkplaatsen met elk zes leerkrachten), waarvan er tien ook in het tweede jaar deelnemen. Er zijn zeven bijeenkomsten van elk tweeënhalve uur per jaar. Elke bijeenkomst start

⁴ Het promotieonderzoek heeft ten doel te analyseren welke factoren de professionele groei van leraren stimuleren, in een traject gericht op de ontwikkeling van historische redeneervaardigheden. Binnen het onderzoek wordt in 2021-2022 ook een empirische studie in de klas uitgevoerd naar in hoeverre leerlingen tot historisch redeneren komen door de ontwikkelde lessen.

met een terugblik op de uitvoering in de afgelopen weken. Daarbij wordt bijvoorbeeld gezamenlijk een op video opgenomen les bekeken, waarbij wordt gereflecteerd welke vraag of reactie het historisch redeneren van een leerling uitlokte of welke vraag bijvoorbeeld tot argumentatie had kunnen leiden. Ook worden historische redeneeroefeningen gedaan. In het eerste jaar waren dit meer geleide oefeningen waarbij het historisch redeneren gemodelleerd werd. In het tweede jaar gaan de deelnemers aan de slag om bronnen te selecteren en lesopzetten voor de eigen klas te maken. Er komt theorie aan bod, bijvoorbeeld over het onderzoeken van bronnen door leerlingen of over hoe om te gaan met misconcepties van leerlingen. Daarnaast is er tijdens elke bijeenkomst tijd voor leerkrachten om lessen voor de eigen klas te ontwerpen. Sommige leerkrachten ontwerpen aansluitend bij de methode, anderen ontwerpen lessen vanuit een breder thema. Ondanks dat de bijeenkomsten door corona vaak online waren, lukt het de deelnemers goed om samen te ontwerpen en ideeën uit te wisselen.

Niet kant-en-klaar

Omdat de studie nog loopt, is het te vroeg voor definitieve uitkomsten. Wel zijn er inzichten te delen die zowel voor leerkrachten als voor leraren-opleiders op de pabo van nut zijn. Een belangrijk inzicht van de deelnemende leerkrachten is dat geschiedenis vaak als een kant-en-klaar verhaal wordt gepresenteerd, maar dat leerlingen zo niet leren dat aan de teksten in geschiedenisboeken bronnenonderzoek ten grondslag ligt en historisch onderzoek naar een tijd of gebeurtenis een voortdurend proces is. Het onderzoekend leren dat zich nu vaak richt op informatie opzoeken en overnemen, bevestigt zo het beeld dat de geschiedenis één verhaal is. Onderzoekend leren waarbij

‘Dé eyeopener in het traject was voor veel deelnemers het werken met historische bronnen en het effect hiervan op leerlingen’

leerlingen bronnen kritisch lezen, analyseren en vergelijken en zo tot een beredeneerd antwoord op de vraag komen, sluit aan bij de visie dat een historische beschrijving een gevolg is van onderzoek. Geschiedenisonderwijs wint hierbij aan belang. Deelnemer Sonja Sengers (groep 7 en 8 van de Dongeschool in Amsterdam): ‘Door de leerlingen bewust te maken van overeenkomsten en verschillen, multiperspectiviteit, oorzaken en gevolgen, en continuïteit en verandering, help je de leerlingen om historische gebeurtenissen in perspectief te plaatsen. De leerlingen (en ik) gaan anders kijken naar de gebeurtenissen. Het is niet

alsof je een schilderij bestudeert of restaureert en er nieuwe kleuren en personen tevoorschijn komen.’ In de door haar ontworpen lessenreeks onderzoeken de leerlingen aan de hand van kaarten en dagboekfragmenten de oorzaken van de mislukte reis en het leven van de overwinteraars op Nova Zembla.

Dé eyeopener in het traject was voor veel deelnemers het werken met historische bronnen en het effect hiervan op leerlingen. Sonja: ‘Door de bijeenkomsten van de Geschiedeniswerkplaats ben ik anders gaan kijken naar mijn (geschiedenis)lessen. Leerlingen vinden het heel erg leuk om met echte bronnen te werken. Dit gebeurde tot voor kort nauwelijks of in ieder geval veel te weinig. Als ik op straat loop, kijk ik goed om me heen en ben ik op jacht naar nieuwe bronnen (historische posters, straatnaambordjes, *Stolpersteine*) en ook vind ik veel bij het bezoek aan musea.’

Voor de professionalisering is een overzicht gemaakt van online bronnenbanken. Het zoeken van bronnen passend bij de les of het ontwerpen van een les bij een gevonden bron is voor veel leerkrachten wel een uitdaging, want het kunnen beoordelen van historische bronnen en het kunnen bepalen hoe een bron kan helpen een bepaalde vraag te beantwoorden, vraagt om brede historische kennis van de leerkracht zelf. Het zoeken en kiezen van bronnen en het beoordelen van de geschiktheid is daarom een onderwerp dat steeds terugkomt in de professionalisering. ▶

Voorbeeldlessen

Kijk voor meer informatie en lesmateriaal voor leerkrachten en leerlingen over bijvoorbeeld Nova Zembla of de Vikingen op www.onderzoekendgeschiedenisonderwijs.nl. Een voorbeeld van een onderzoeksles met bronnen over Dolle Dinsdag vindt u op www.vgnkleio.nl.

Leerlingen begeleiden

Leerkrachten realiseren zich dat het niet vanzelfsprekend is dat leerlingen tot een historisch onderzoekje komen. Er is voldoende historische kennis over het onderwerp nodig en kinderen moeten in staat zijn informatie uit bronnen aan deze kennis te verbinden. Dit vraagt aandacht voor het opbouwen van basiskennis in de onderzoekende lessen en het modelleren van bronanalyse. Hiervoor is een andere vorm van onderzoekend leren nodig dan veel scholen gewend zijn. De zelfstandige vorm, waarbij leerlingen zelf onderzoeksvragen formuleren en informatie opzoeken op internet, leidt onvoldoende tot

Literatuur

- Levstik & Barton** (2015). *Doing history. Investigating with children in elementary and middle school*. New York: Routledge.
- Levstik, L., & Thornton, S.** (2018). Reconceptualizing history for early childhood through early adolescence. In: S. Metzger & L. McArthur Harris (eds.) (2018). *The Wiley International Handbook on History Teaching and Learning*. Malden: Wiley Blackwell.
- Van Boxtel, C., Voet, M., & Stoel, G.L.** (2021). Inquiry learning in history. In C.A. Chinn & R. Golan Duncan (eds.). *International Handbook of Inquiry and Learning*. New York, Routledge.
- Barton, K.** (1997). 'I just kinda know': elementary students' ideas about historical evidence. *Theory and Research in Social Education*, 25(4).
- Fillpot, E.** (2012). Historical thinking in the Third Grade. *The social studies*, 103.
- VanSledright, B. & Frankes, L.** (2000). Concept- and Strategic-knowledge development in historical study: a comparative exploration in two fourth-grade classrooms. *Cognition and instruction*, 18(2).
- Dobber, M.** (2018). Toolkit historisch denken en redeneren. Zie tinyurl.com/toolkitol.
- Huijgen, T., Van Boxtel, C., Van de Grift, W., & Holthuis, P.** (2014). Testing elementary and secondary school students' ability to perform historical perspective taking: the constructing of valid and reliable measure instruments. *European Journal of Psychology of Education*, 29(4).
- Peeters, M. & Van Baren-Nawrocka, J.** (2015). Groeien in onderzoekend leren. *JSW*, 1(99).

historisch redeneren, omdat groepjes dan meestal verschillende onderwerpen kiezen en er niet voor alle onderwerpen goede bronnen kunnen worden aangeboden. Begeleid onderzoekend leren, waarbij de leerkracht de onderzoeksvraag en (eerste) bronnen aanbiedt, heeft daarom de voorkeur.⁵ Bij het onderzoeken van een gezamenlijke onderzoeksvraag is in de klassikale nabespreking ook meer ruimte voor verdieping. Leerkrachten hechten waarde aan een multiperspectieve benadering. In veel van de ontworpen lessen is hier aandacht voor. Zo ontwierpen Loreen Harmsen (groep 6 van De Arcade in Warnsveld) en Rosalie Kuipers (groep 5 van basisschool De Leeuw in Lichtenvoorde) een lessenreeks over de Noormannen, waarbij leerlingen zich verdiepten in verschillende beelden die er over de Noormannen zijn (boer, Viking, handelaar, ontdekkingsreiziger). Janine Verbeeten (groep 6 van De Vlinder in Houten) ontwierp lessen over arbeidsomstandigheden en kinderarbeid in fabrieken in de negentiende eeuw. In deze les verdiepten leerlingen zich in de perspectieven van fabriekseigenaren en arbeiders en werd kinderarbeid in Nederland in de negentiende eeuw vergeleken met hedendaagse kinderarbeid. Vanuit het onderzoek valt op dat er bij de deelnemers sprake is van een toenemend gebruik van vakterminologie, van een bereidheid om historische bronnen te zoeken en te gebruiken, en van een toenemende motivatie om lesactiviteiten en tools te ontwerpen en te gebruiken in hun klas. De reactie van leerlingen is daarbij een belangrijke motivator. Janine: 'Het is leuk om echt in de geschiedenis te duiken. Ik zie dat het de kinderen in de klas enthousiast maakt om met veel bronnen aan het werk te gaan.'

Ontwikkelde materialen

Op verzoek van, en samen met, de deelnemende leerkrachten zijn materialen ontwikkeld voor hun eigen praktijk en om de werkwijze met collega's te delen. Voor leerlingen is een leerlingenboekje ontwikkeld om de onderzoekende lessen vorm te geven. Hierbij is ruimte voor een meer begeleide variant van onderzoekend leren, waarin de leerkracht de onderzoeksvraag formuleert en (een deel van) de historische bronnen aandraagt en een meer zelfstandige variant, waarbij de leerlingen zelf de onderzoeksvragen formuleren. Het bekende vragenmachientje is aangepast voor onderzoekende geschiedenislessen. Ook is er een *hand out* voor leerlingen gemaakt met een stappenplan om historische bronnen te analyseren en beoordelen. Een stappenplan voor het formuleren van een conclusie op basis van historische bronnen en contextinformatie is in ontwikkeling. Voor leerkrachten zijn deze materialen eveneens een handreiking in het ontwikkelen van lessen. Zoals genoemd is ook een online bronnenlijst ontwikkeld die periodiek wordt bijgewerkt. ■